

Мәшінур-Жұсіп кесенесі. 1977 жыл.

Үлтіміздың сарқылмас қазынасын жаңғыртуға бағытталған «2004-2006 жылдарға арналған «Мәдени мұра» мемлекеттік бағдарламасы негізінде облысымызда елеулі іс-шаралар атқарылды. Дүниеге жаңа еңсөл ескерткіштер келді. Соның бірі - Ескелді елді мекеніндегі жаңа үлтіде салынған Мәшінур Жұсіп Көпейұлы кесенесі. Қазақстанда сирек кездесетін, өн бойы киелі құран сөздерімен өрілген, әсем кірпіштермен қиоластырылған, төрт мұнарамен шенгендеп, әсем құмбезден көмкерілген Мәшінур Жұсіп кесенесі бұл күнде имандылықтың киелі орнына айналып отыр. Өткен жылды пайдалануға берілген Мәшінур-Жұсіп Көпейұлы кесенесінің тарихы да сан қырлы.

1920 жылдың күзінде Мәші-

тағы аз боп па? Тірімде тістері батпаған сол сойқандар мен көз жұмғасын өш алуға үстімнен арыз жаудырып, мұнқір-нәңкірге тергеттірмей қоймас. Сонда мениң мұндағы дұрыстығымды корғауға бірнеше першілер келер ... Кең қазындар, -деп Мәшекен сылк-сылк күлді. Қазушылар да күлді», -дейді /3/.

Көзі көргендердің айтудынша, әуелі жатар орнын дағыратады. Үлкен келіні Зейнептің Әұжан деген інісіне қаздырып, өзі үнемі басында отырады. Енін, ұзындығын, бийктігін екі жарым кез етіп алдырады да, ол біткен соң көнілі әлдебірденеге дауала-мағандай тағы да біраз терендеу көректігін айтады. Қундегі әдетінше ертегілік басына келіп отырады да, дұға етеді. Бұл кез Әұжан кирышық тас жер үйіндісінің астынан бір ак күлгін тусти тастың белгі бере бастағанын байқайды. Сөйтеді де:

-Молдеке, мына жердің тасының ту-сі өзгере бастағды, әрі тұтас жарқанға

Мәшінур-Жұсіп Көпеевтің туғанына - 150 жыл

Әсем Пазылов, «Мәшінур-Жұсіп» мұражайының гылыми қызметкери

Мәшінур-Жұсіп Көпейұлының өмірден өтуі және кесенелер тарихы

Енді орнына апарып қой-
деді. Айтқаның істедім. Қайтып кеп
орныма отыра бергенімде:

-Есінде болсын, Шәрәпі ... Менен
кейін мениң сөздерімді елеп-ескеріп
кітап қып шығарамыз деушілер болса,
арап қарыптарымен теріліп шыға-
рылатын болсын! Аллау әкпар!-деді.

Көніліме ештеңе алғам жок. Зейнеп
үстел үстіндегілерді жинап, үстін
сүртіп бола бергенде босага жақта
түрган шәйнек пен шылапшынға көз
жүгіртті де: «Мен таһрат алайын, сен
анды бара тұр, қарағым», -деді молда
атам. Зейнеп шығып кетті. Мен колы-
на су қыйып тұрдым. Иш дерет алды.
Жуынды, сүртінді. Төсегіне кеп отыр-
ды да:

-Мен енді дем алам. Сен бара бер.
Шаруанды істе. Малыңа кара! Біраз
уақыттан кейін кел! Ұйықтап кетсем
оятпа!-деп күлді. Бәрін айтқаныңша
істедім. Бір кезде ... Айтқан уақытын-
да есікті ақырын ашып кірсем, төсегінде
шалқасынан ұйықтап жатыр.
Үлкен ак орамалын қеудесіне көлде-

шиның бір ұшы Мұхамедфазылға да
тиді. Себебі, ол "молдекенің маза-
рын бұзғызбаймын" деген жандар-
дың бірі еді.

1952 жылы Қазақстан КПОК-інің
төмөндегі каулысы шығады:

1. Мәшінур-Жұсіп Көпеевтің әдеби
шығармаларына буржуазиялық ұлт-
шылдық пен діни мистицизм рухы
орын алған және оның осы кезге дейін
елеулі сынға алынбауына байланысты
Қазак ССР Фылым Академия-
сының Президенті Қонаев жолдаста
Академияның ғылыми қызметкерлерінің
атсалысуымен Жұсіп Көпеевтің
әдеби қызметіндегі реакциялық
бағытты әшкөрелейтін материалдар
әзірлеп, республикалық басылым
беттеріндегі жариялау жүктелсін.

2. Павлодар облыстық партия комите-
тетіне, жергілікті бұқарата Жұсіп
Көпеевтің әдебиеттегі көзқарасы ре-
акциялық, діни бағытта болғанын, ал
оның моласын өзінің ұлы Пазыл Жұ-
сіпов пен молда-мәзіндер дін уытын
таратуға пайдаланып отырганын ке-
ңінен түсіндіріп, ғылыми-жаратылыс
және дінге деген қарсы үгіт-насихат

айта бастағаны да есімде
кальпты», - деп жоғарыдағы
мәселенің актандактар бетте-
рін парактап, ақиқатын баян-
дауды /9/.

С.Торайғыров атындағы
Павлодар мемлекеттік уни-
верситеттің ректоры, про-
фессор Е.М.Арынның белсес-
не кіріспі, үйимдастыруымен,
Қарағанды облысының әкімі
Н.Нығматулиннің қаржы бе-
луінің және “Ремстрой” ЖШС
директоры Бағдат Апаханов
басқарған жұмысшылардың
қажырылған еңбегімен 2006
жылдың 11 қарашасында
Мәшінур-Жұсіп Көпейұлы-
ның жаңа кесенесі пайдалана-
нылуға берілген болатын.

Кесенеге келгенде төмөндегі
мәселелердің қарперінізде бол-
ғаны жөн:

-Тірі кезінде Мәшінур Жұсіп
Көпейұлы: «...Маған табын-
бандар. Қоңылдерің бір Алла-
да болсын. Мен тек табысты-
рушымын...» деген екен. Сон-

1920 жылдың күздінде Мәшін-Жұсіп Көпейұлы Сарыбұлак деген жерге келіп, /қазіргі Павлодар облысы, Баянауыл ауданы, Жаңажол ауылынан 14 шақырымдық жердегі Ескелді/ балаларына қыстауын салдыра бастайды. Қыстаққа «Иесі келді» деп жана атау берді. Кейинде келе-келе бұл жер Ескелді атанип кетті /1/. Мәшін-Жұсіп Көпейұлы 1927 жылдан омірінің ақырына дейін осы жерде мекендеді.

Ал 1930 жылдың жазында Сарыбұлакқа жақын орналаскан дөннін үстінен зират үйінде салдыруды қолға алады.

З.Ақышев: «Мәшін-Жұсіп үшұлы, бір қызы болған. ... Ұлының үлкені Шарафи, ортандысы - Әмен, ең кіші - Фазыл. Шарафи үлкен ақын адам еді. Әмен арапша, парсыша, оның үстінен орысша оқып, жақсы білім алған адам екен. Мәшін-Жұсіп Совет өкіметінің алғашы жылдарында ауылда мектеп ашып, қызыл мұғалім болды. Мұғалімдік стажы 30 жылға толғанда Пазекенің омырауына «Ленин ордені» тағызы...»-дай/2/.

Д.Әбілев: «Біз барғанда Мәшінек болашақ мавзолей-зиратының астында қабатынан лайықталатын бөлме-еzi жаттын орнын қазып жатқандардың қасында тұр екен.

-Қазындар! Терен қазындар. Мәшін-Жұсіп кете алмайтындағы 20-50-жылдарында империя кезіндегі жақындықтардың жақаласынан атап айтады. Оның атасынан 1927 жылдан омірінің ақырына дейін осы жерде мекендеді.

Сізге бастады, ері тұтас жаражанга үқсайды, енді не істейін, бөлектеп уақтайдын ба?-деп жоғары қарайды.

-Жоқ, Дұсқан. Менің де күткенім сол болса керек. Сындырмай тұтас ал да, жоғарыға шыгар,- деп тағы дұға оқиды. Биктігі бір жарым, ені бір кезге таяу, қалындығы 20-30 сантиметр болғатасты аты-жөнін жазып, басына белгі етіп қойғызған екен тірісінде. Сол тас мұражайда осы қүнге дейін сактаулы.

Ал, зират-үйін екі бөлмелі етіп салдырған ...«Мен өлгеннен кейін қыркүйк жылға дейін денем бұзылмайды. Тірі адам көзі көреді, серт етем. Тек жаздың ыстық айлары акыретімді айырбастан отырындар, қыс керегі жоқ. Сонда көздерің жететін болады»,-деп үлкен баласы Шәрәпиденге есінет етеді.

... Көпейұлы Жұсіпке құдай рахмет айласын-деп, сак-сак күледі екен де маган келіп бата жасамақ түгілі әркімнің басына «тұрымтай тұсында» заман болады. Мен көрмеймін, сендер көресіндер, көресіндер, конесіндер, дейді екен /4/. Бұл туралы Д.Әбілев тәжірибелегінде жазған болатын. Ол: «Бөлменің батыс іргесін ала бір жарым метрге жуық білік нар ағаш төсек үстінде... ақ жабылған Мәшінек кайран жарықтық, Мәшінек жақсы бір тұс көріп үйыктап жатқанға үқсайды. Пішіні, кескін-келбеті тірі күндегісіндегі сымбатты. Жұзіне көп үніліп, едоуір тұрып калған екем»-дай/5/.

Мәшін-Жұсіп Көпейұлының өлімі туралы ой-толғам көп. Дегенмен де Мұхаммед Шарафиденниң әңгімесінен көз жүгіртер болса:

...Сол күн танертенің шәйді осы бөлмеге, осы үстелде іштік. Молда атам күндегісіндегі нақыл сөздерін, ақыл сөздерін айттып отырды да: «Жүректің қазынасын қазған Мәшін-Жұсіп, Өксітпей, шашпай-төкпей жағзған Мәшін-Жұсіп»,-деп жіберді. Сөйдеді де, ... қалындығы құранның екі есе қалын жаңағы «Қарамес» қолжазба кітабының екі-үш жерден беттерін ашты, көзін жүгіртті. Көзінде де, жүзінде де ыстық сыйластық, ыстық кимастық бар.

Үлкен ақ орамалың қеудесіне көлдениң салыпты. Қасына жақындаған «Молда ата» деймін. Үн жок. Мәңгі үйкінде кеттіп /6/. Осы деректің шындығына күмән жоқтығын, ақынның немересі Куандық Пазылұлы да растайды: «Біздіңше, бейтін қаздырыған жер тегін емес, Неге десеніз, 1-2 жыл бұрын Германиядан келген бір топ адам С. Көпееев деген ағамызға айтыпты: «Мына жер космостан сәуле тіке түсетін жер екен»-депті. Демек, о кісінің денесінің шірімей сақталуы содан болуы да ... Бала кезден есімде, 1947-1948 жылдар болар, /ойткені Куандық Пазылұлы 1941 жылы дүниеге келген-автор/ бейті ауыз үйден, төр үйден тұратын. Төр үйінің есігі қылусттің қақпағындей. Қақпақты көтеріп ашып, сатымен түсетін. Қарангы. Екі кария дәретін алып түсіп, денесіне ақ жабады. Мен баламын. Алдын-ала жағып, дайындаған койған шамды маган «алып бер» дейді. Апарып берем. Бала болсам да құлағымда мына сөз қалып қойыпты. Үәли деген ауылдық кеңестің төрагасы бар еді, сол карын тұсын саусагымен басып көріп, «былпылдан, жұмсақ жатыр» деді. Тек бақайының тырнактары түсіп қалған екен»,-дай/7/.

Өткен ғасырдың 20-50-жылдарында қызыл империя кезіндегі жақындықтардың жақаласуы, психиатриялық мекемелерде күштеп ұстай немесе бас бостандығынан айырып, тұrmеге тоғытуы, тіптен асып-атудың жаппай орын алған сұмдықтары тарихымыздан белгілі. Осы бір адамзаттың ерекшелердің бағытталған зұлымдық әрекеттердің бастаушысы Сталиннің 30 жылдық режимі кезіндегі «шаш ал десе, бас алатын» жандайшаптар дінге карсы шабуылдар үйымдастырып, киелі орындарды кирага бастайды. Тасадан садақ тартқандардың нысанасына Мәшін-Жұсіп мазары да киілкен болатын. Ақыры, 1952 жылы күзайларының бірінде зулиенің мазарын тас-талқан етеді. Сонымен бірге Шәрәпі мен Ақзейнепті КОКП-ның адамдары андумен болды. Бұл қам-

және дінге деген қарсы үтіт-насихат жұмыстарын қүшету міндеттелсін.

3.Павлодар облыстық партия комитетінің "Пазыл Жұсіпов мұғалімдік қызметтеген босатылды" деген хабары қаперде ұсталыны.

Бұл жөнінде "Парасат" журнальында Уәлихан Қалижаның "Имандылық киесі" деген тақырыпта колемді мақаласы жарық көрген болатын /8/. Сонымен бірге атальмыши мақалада 1950 жылы Ленин орденімен марапатталған Мұхамедғазыл Жұсіповтің жоғарыдағы қаулыдан соң мектептен күлгандының баяндалады.

С.Торайғыров атындағы ПМУ кафедра менгерушісі, профессор Куандық Мәшін-Жұсіпов «Мәшін-Жұсіп мұралары» деген мақаласында: «1952 жылы тамыз айында дінге қарсы курес науқаны белең алды. Ауданнан келген 3 адам, біреуі НКВД қызметкөрі Малаев, аупарткомнан: Сагынаев және Ақөшев бұрынғы Жаңажол колхозының бір топ ер адамдарын жүк мәшинесіне отырғызып, бабамыздың кесенесін бұздыруға алып барады. Сол жерде ауыз үйді гана бұзып, төр үйге ешкім кірмейу, сөйтіп аураққа сыйынып, туне мүмкіндігін тоқтату үшін, оның есігін кірпішпен бекітумен шектелуді ұсынған Мәшін-Жұсіптің көніже ұлы Жұсіпов Фазылдың ойы айтылады.

Оны ауданнан келген 3 адамның екеуі ашық макулдауга қорқып, үнсіз калса, олардың ішінде белсенділікпен жоғары жаққа жағынғысы келген Ақөшев Қасымның: «Әйда бұзамыз!» деген өктем бүйрекінан кейін бұрын басқа ауылда колхоз бастығы болып, кейін Бөлдей деген мекенде ферма менгерушілігінде жүрген Жұмаділда атты азамат зиратқа бірінші болып кайла сілтеп, бата алмай тұрган басқаларға мұрындық болады. Сол жолы белсенділік танытқан Жұмаділданың жылға жетпей өлүіне байланысты: «Мәшін атамыздың аруағы атты оны!» деген ауыл адамдарының, оның ішінде, есіресе келін Нұрила Тәшкізының азелі сыйбырмен, кейін ашық

рушымын...» деген екен. Соңықтан кесенеде әркім білгенинше дұғасын оқып, тілейтін Алладан сұрасын.

-Кесене мен қонақ үйіне кіру, түнеп шыгу, астарының болмаса, тамактану тегін екенин айтуды.

-Төсек-орын, ыдыс-аяқтардың қажетіне қарай пайдаланып, кетерде жыстырып кеткендерінің дұрыс.

-Мәшін-Жұсіп Көпейұлы кесенесі тұрган тобешікке автоколікпен шығуға болмайтынын ескертеміз.

-Кесенеге келгенде Жаңа жол ауылдыңдағы Мәшін-Жұсіп Көпейұлының атындағы мұражайына кіруді де ұмытпағаны жөн.

-Ескелдідегі бұлакка тиын тастап, ағашка ақ байлауга болмайды.

1. «Сарырақа самалы» газеті, №42 /12232/, 16 сәуір, - 1994 жыл.

2. «Біздің Отан» газеті, №3, 1984 жыл.

3. «Жұлдыз» журналы, №12, 1992 ж., - 118 бет.

4. «Отарқа» Екібастұз қалалық-қогамдық саяси апталығы, №31/3286/, №32/3287/ 31 шілде,

1998 ж. Сүйіндік Шәрәпіденұлы Көпеевтің «Заман Қазақстан» газетінде берген сұқбаты. Сол сұқбат «Отарқа» газетінде жарияланды

5. «Жұлдыз» журналы, №12, 1992 ж., - 123 бет.

6. «Жұлдыз» журналы, №12, 1992 ж., - 119 бет.

7. «Ана тілі» газеті, №11 /506/ 18-ші мамыр, 2000 жыл.

8. «Парасат» 1998 ж. 10 қазан.

9. «Егемен Қазақстан» газеті, №24-27 (24604), 31.01.2007жыл.

(Жалғасы келесі санда)